

ANNA LIPATTI

DINU LIPATTI

Amintirile unei mame îndurerate

Toate drepturile rezervate.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LIPATTI, ANNA

Dinu Lipatti : amintirile unei mame îndurerate /
Anna Lipatti ; trad. din lb. franceză de Ileana Littera. - București :
Grafoart, 2017

ISBN 978-606-747-057-4

I. Littera, Ileana (trad.)

78

EDITURA MUZICALĂ GRAFOART
București, str. Brașov nr. 20

LIBRĂRIA MUZICALĂ G. ENESCU
București, piața Sfinții Voievozi nr. 1

TEL.: 0747 236 278 (07-GRAFOART); 021 315 07 12

E-MAIL: GRAFOART1991@GMAIL.COM

COMENZI ON-LINE: www.LIBRARIAMUZICALA.ro

Anna Lipatti

DINU LIPATTI
Amintirile unei mame îndurerate

Traducere din limba franceză de
Ileana Littera

Editura Muzicală
GRAFOART

Dedic această carte scumpului
meu fiu Valentin ca să nu uite
niciodată cât de fericiți am fost
împreună cu neprețuitul lui frate,
Dinu Lipatti.

Anna Lipatti

CUPRINS

Familia mea. Copilăria și tinerețea	9
Când a venit pe lume Dinu	17
Joaca s-a terminat, începe școala.....	26
Studiile muzicale.....	30
La Paris	34
Primele Concerte.....	39
Un tânăr Maestru	42
Destinul are ultimul cuvânt	53
In Memoriam	63
După șaisprezece ani	79

FAMILIA MEA. COPILĂRIA ȘI TINEREȚEA

Sunt româncă; m-am născut în 1887 la Slatina, capitala județului Olt. Mai exact la cinci kilometri de acest oraș, pe moșia părinților mei: douăzeci de hectare de vie și, pe deasupra, numeroase cirezi de vite. Tata, pe atunci căpitan în armata română, era mai mare cu douăzeci de ani decât drăgălașa și blânda mea măicuță, măritată la șaptesprezece ani. Mama venea dintr-o familie de bogați proprietari de păduri. Nu pot să uit casa în care mi-am petrecut copilăria: un conac vast și atât de frumos! Intrarea se făcea printr-un hol de nouă metri pe șapte, cu pereții acoperiți de oglinzi, adevărată „galerie a oglinzilor” și sală de ball. Vegheat de arbori seculari, conacul era înconjurat de o grădină magnifică, înțesată de flori, iar mai departe se întindea via, de unde se recoltau în fiecare toamnă munți de struguri. Iar această abundență, acest belșug de roade ale pământului păreau să țină pasul cu fecunditatea unei familii care își sporea an de an numărul membrilor odată cu venirea pe lume a unui alt copil, spre marea bucurie a tuturor.

Am mers la școală la șase ani – împreună cu sora mea Constanța, mai mare cu un an ca mine –, regretând că din pricina asta trebuia să părăsesc moșia părintească și să mă mut la Slatina, în casa bunicii mele dinspre tată. Stăteam însă mai mult pe la bunica din partea mamei, unde mă simțeam mai în largul meu. Bunica asta era veselă, glumeață, drăgăstoasă și blândă, la fel ca mama. Când eram la ea, cântam și dansam pe muzica unui vechi patefon, care ne desfăta mai ales cu arii de operă.

Așa s-au scurs primii patru ani de școală, cu excepția vacanțelor petrecute întotdeauna la moșie. După care a urmat liceul, pe care sora mea și cu mine l-am făcut la Craiova, la patru ore de mers cu trenul. Ce perioadă frumoasă! Stăteam la internat și ne consacram aproape tot timpul învățatului în vederea examenului de bacalaureat. În vacanțele de Crăciun și de Paști eram bucuroase să ne întoarcem în conacul de la țară, unde ne întâlneam cu surorile noastre, venite de la Slatina, și cu frații noștri, elevi la liceul militar din București.

Într-una din zile am plănuit, împreună cu drăgălașele mele verișoare, ca în ziua următoare să facem câteva partide de tenis. Unul dintre frații mei era as în materie și chiar și eu mă descurcam destul de bine. Așadar, într-o frumoasă dimineață de iunie, tot tineretul familiei s-a adunat, plin de voieșie, pe terenul de joc. Tocmai terminam o partidă cu verișoara mea mai mică, o jucătoare plină de grație, când printre noi și-s-a făcut apariția un tânăr deosebit de chipeș.

– Anna, mi-a șoptit verișoara mea, uită-te la băiatul care vine încoace; e fiul unui bancher din Slatina și un excelent jucător de tenis.

Mă așezasem lângă mătușa și îl priveam pe fratele meu cum joacă. După încheierea partidei, frățiorul s-a îndreptat către noi și ni l-a prezentat pe arătosul june, care m-a invitat imediat să facem o partidă. Mă fâstăcisem de emoție, el părea la fel de emoționat, nu știu de ce aveam impresia că ne mai văzusem cândva, dar nu știam unde. N-o să uit în veci partida aceea, după care nu mai jucasem cu nimeni până la plecare. Înainte de asta, însă, mai zăboviserăm o vreme în jurul unor răcoritoare, iar partenerul meu se arătase extrem de amabil și de prevenitor. Acasă, fratele meu mi-a lăudat jocul, ceea ce mi-a făcut mare plăcere. Mi-a mai spus, între altele, că prietenul lui se interesase de mine și mi-a relatat discuția lor. Îl cunoștea bine pe acel tânăr și îi cunoștea și familia. Îl chema Andrei. Mi-am ascuns tulburarea. Oare ce îmi rezerva destinul? Trei zile mai târziu ne aflam din nou pe terenul de tenis, de astă dată împreună cu alți tineri din oraș. O să vină oare și Andrei? O să-l revăd? S-ar putea, fiindcă era sărbătoare și băncile erau închise. Andrei a venit de-abia după-amiază, însoțit de câțiva prieteni. Ne-a salutat și mi-a propus să joc o partidă cu el. După aceea, ne-a invitat pe toți cei de față, pentru a doua zi, la un garden-party la reședința lui de la țară. Nu știam ce să fac.

– Veniți cu fratele dumneavoastră, a insistat el.

Numai că fratele meu, sublocotenent de artilerie, trebuia să se întoarcă la regimentul lui. Andrei i s-a adresat atunci mătușii, invitând-o să mă însoțească. Mătușa a acceptat fără să stea pe gânduri, iar eu am fost cu atât mai încântată de asta cu cât știam că îi promisese unei prietene să treacă pe la ea. Acasă ne aștepta invitația scrisă. Urma să ne

CÂND A VENIT PE LUME DINU

Au trecut anii... pentru fiecare dintre noi. Frații mei și-au făcut o situație frumoasă, surioarele mele sunt acum adevărate domnișoare, Constanța e medic, iar eu îmi termin studiile de litere și de științele naturii. Tata și mama au îmbătrânit. Adorabila mea mătușă e tot frumoasă și mă tratează ca pe o fiică mult iubită. Așa mă și prezintă, de altfel, pretutindeni. E drept că și eu mă simt un fel de fiică a ei. Mătușica nu se gândește decât la mine, la viitorul meu, și se străduiește din răspuțeri să-mi facă viața cât mai frumoasă.

Zilele se scurgeau, așadar, una după alta, senine, fără complicații. Ceva avea să se întâmple, totuși: am fost cerută în căsătorie de un bărbat foarte bogat și cu o educație aleasă, un diplomat care renunțase de bunăvoie la această carieră și care, vădov fiind, nu mai avea decât o pasiune: muzica. Era un admirabil violonist, elev al lui Karl Flesch și al lui Pablo de Sarasate.

Sora lui, Sofia Mavrodin, pianistă talentată, murise la treizeci de ani și fusese înmormântată la București, în cimitrul Bellu, unde chipul ei, sculptat în marmură, prezintă o ciudată asemănare cu cel al lui Dinu Lipatti: față ovală, privire melancolică, nas acvilin.

Tatăl lui, moșierul Constantin Lipatti, cânta la flaut, iar soția sa, Elena, la pian. Pe viitorul meu soț îl întâlnisem mai demult la o prietenă a mătușii mele. Pe atunci nu mă gândeam, însă, la căsătorie, iar el își pierduse de curând soția, Ioana, și îmi vorbise cu multă duioșie despre ea. Și totuși, mi-a cerut mâna.

Ce era de făcut? Nu eram câtuși de puțin hotărâtă să-i dau un răspuns, indiferent care ar fi fost acesta. Până la urmă, însă, am spus *da*. Au urmat apoi o vizită la mătușă și o invitație pe moșiile lui. Toată averea și-o împărțea doar cu o soră. Le-am dat vestea cea mare și părinților mei, ca și restului familiei, toată lumea fiind invitată la căsătoria celebrată la Matara, una dintre proprietățile soțului meu, situată la douăzeci de kilometri de București, în plină câmpie mănoasă.

JOACA S-A TERMINAT, ÎNCEPE ȘCOALA

Dinu avea șapte ani și muzica îi umplea viața: ei îi consacra aproape tot timpul său. Numai că venise vremea când ar fi trebuit să-și înceapă studiile. Primeam sfaturi de pretutindeni. Oare era obligatoriu să-l dau la școală? Amânam mereu acest moment. Până la urmă am decis: va începe să învețe cu mine. Iar asta nu avea cum să-l lipsească de contactul cu alți copii: într-adevăr, având nevoie de exerciții fizice pentru a-și fortifica spatele, puternic solicitat de lungile ședințe de pian, făcea gimnastică medicală sub supravegherea doctorului Ghiulamila, într-un grup de băieței și de fetițe. Când își termina programul, îl luam și dădeam împreună o raită prin oraș, unde îi cumpăram tot ce-și dorea: cărți, creioane colorate și multe altele! Nu-i puteam refuza nimic! Iar el știa să ceară cu atâta drăgălășenie! I-am cumpărat chiar și un aparat fotografic, pe care a învățat repede să-l mânuiască. Iată-ne, așadar, în septembrie 1924, începând clasa întâi primară: eu – profesoară, el – elev. Totul mergea ca pe roate fiindcă, atunci când Dinu se hotăra să facă ceva, îl făcea la perfecție. Se întâmpla însă și ca, în mijlocul unei lecții de scris sau de citit, să se ridice deodată de pe scaun, să-și petreacă brațele în jurul gâtului meu și, surâzându-mi dulce, să mă implore să-l las să se ducă „doar câteva minute” la pian!

– Îmi umblă pe aici o melodie, trebuie să o cânt!, îmi spunea atingându-și fruntea cu degetul.

Iar eu nu rezistam rugăminții lui și mă duceam să mă ocup o clipă de Valentin.

Târâș-grăpiș, am dus-o așa până în primăvară, când am angajat-o ca învățătoare pe doamna Steliana Simionescu, cu care Dinu s-a înțeles perfect. Un an mai târziu, când a știut să scrie și să citească bine, am hotărât împreună cu soțul meu să îi luăm și un profesor de muzică. În acest scop am apelat la Mihail Jora, profesor la Conservatorul din București. Între cei doi dascăli, Dinu era ocupat până peste cap. Iar Valentin, fratele său mai mic cu șase ani, un copil frumușel foc și părând

**Mama lui Dinu Lipatti la
vârsta de 17 ani.**

**Anna și Constance
împreună cu scumpa lor mamă.**

**Dinu la vârsta de șase luni
împreună cu tatăl său.**

STUDIILE MUZICALE

Dinu împlinise doisprezece ani. Isprăvisese școala primară. După trei ani de lecții de pian și de compoziție, profesorul Mihail Jora ne-a sfătuit să-l înscriem la Conservatorul din București, la clasa domnișoarei Florica Musicescu. Dinu s-a prezentat la concursul de admitere și a fost primit în anul trei. În paralel, a continuat să urmeze cursul de compoziție al îndrăgितului său profesor Mihail Jora.

Urmărindu-i primele ore de studiu, mi-am dat seama că domnișoara Musicescu avea prea mulți elevi pentru a-i putea acorda suficientă atenție fiecăruia în parte. Ar fi fost mult mai bine dacă am fi angajat-o ca profesoară particulară. Asta am și făcut, iar Dinu a putut beneficia astfel de cunoștințele aprofundate de care avea nevoie. Examenele le dădea în fiecare an în fața unei comisii a Conservatorului și le trecea cu brio.

Prima lui apariție în public datează din iunie 1930, când cei mai buni elevi ai Conservatorului au participat la un festival de muzică ținut la Opera din București. Dinu a cântat atunci *Concertul* lui Grieg, orchestra fiind dirijată de Dan Simonescu. În 1932, „Juriul pentru acordarea premiului George Enescu”, prezidat de Enescu însuși, l-a premiat pentru o lucrare proprie: o sonată pentru pian. Un alt „Premiu Enescu” i-a fost decernat în același an pentru o sonatină pentru vioară și pian; spre sfârșitul anului, „Marele Premiu George Enescu” venea să încununeze tot o compoziție a lui Dinu, suita simfonică *Șătrarii*.

Fratele său, Valentin, creștea călcându-i pe urme. Cei doi se înțelegeau de minune și nimic nu-i plăcea mai mult mezinului decât să-l asculte pe Dinu povestindu-i diverse întâmplări sau făcând planuri de viitor. Dinu se gândea la un hamac în care se vor culca amândoi și vor asculta ciripitul păsărilor. Mai proiecta și o vilă pe care aveau să o construiască împreună, dotată cu un observator de unde, noaptea, vor putea contempla stelele; aici urma să-și instaleze și pianul, pentru ca toți sătenii să-l asculte cântând!

LA PARIS

Duminică 5 august 1934 am plecat toți trei la Paris cu expresul de Arlberg. Dinu avea șaptesprezece ani, Valentin unsprezece. Vândusem o casă mare, o proprietate a mea din București; dispuneam așadar de fonduri și îmi procurasem toate actele necesare șederii noastre în Franța. Îmi asumasem deplina răspundere pentru această călătorie, cu care soțul meu nu era deloc de acord: se temea să mă vadă plecând atât de departe, la trei mii de kilometri distanță, într-o țară străină și cu doi copii după mine. Și dacă unul dintre ei se îmbolnăvea? Ar fi vrut ca măcar pe Valentin să-l las acasă. Dar cum aș fi putut să-l lipsesc pe Dinu de acest frate pe care-l iubea și căruia îi povestea câte-n lună și-n stele? Iar Valentin ce-ar fi făcut fără mine la București? Nu, procedasem bine. Aveam destul curaj ca să duc la bun sfârșit ceea ce începusem. Mi-am consolat soțul: nimic nu-l împiedica să vină și el la Paris de Crăciun și de Anul Nou!

Bucuria fiilor mei ne-a înseninat tuturor călătoria. Ce de strigăte, câte exclamații de surprindere, ce veselă pălăvrăgeală! Amândoi au fost cumiști și ascultători, deși drumul a fost lung. Am traversat Ungaria, Austria, o parte din Elveția – zona montană – și am ajuns în sfârșit în Franța, la Paris, orașul care nu are pereche în lume. După două zile și o noapte coboram în gara de Est, la zece dimineața. Eram așteptați de prietenii noștri de aici, care ne-au luat la ei acasă, unde am mâncat și ne-am odihnit.

În primele zile nu am stat locului nici o clipă. Am bătut orașul în lung și-n lat, căci băieții voiau să vadă totul deodată. Apoi am plecat la Samois-sur-Seine, o localitate de lângă Fontainebleau, unde am rămas cinci săptămâni, timp în care s-a renovat apartamentul nostru de la Paris, din strada Saint-Romain, numărul 9. La Samois, locuiam la „Country Club”. Dinu exersa la un pian Pleyel, iar Valentin juca tenis.

În septembrie ne-am instalat definitiv în locuința noastră pariziană, unde aveam să petrecem împreună cinci ani minunați.

**Dinu la vârsta de 16 ani,
la Concursul internațional de pian
de la Viena.**

**Anna Lipatti, la Paris,
radiind de fericire**

**Dinu la vârsta de 17 ani,
la Paris, împreună cu mama sa.**

PRIMELE CONCERTE

În 25 februarie 1935, „Asociația prietenilor Școlii normale de muzică” a găzduit un concert simfonic sub bagheta lui George Enescu. După uvertura la *Ifigenia în Aulida* de Gluck și *Concertul pentru flaut și vioară* de Bach, Dinu a interpretat o sonată de Enescu în primă audiție. Eram în loja artiștilor când Enescu l-a îmbrățișat pe Dinu, pe care îl considera fiul său spiritual, și i-a spus: „Dinule, ai cântat întocmai cum aveam și eu de gând s-o fac! Nici mie nu mi-ar fi ieșit mai bine!”. Ce elogiu mai mare ca acesta ar fi putut el visa ?

Cum Dinu ținea să mai dea și alte concerte, „Școala” a organizat un recital Dinu Lipatti în beneficiul „Asociației” ei, recital prevăzut pentru 20 mai 1935. Dinu avea optsprezece ani. Din păcate, moartea profesorului său, Paul Dukas, a survenit cu doar două zile mai înainte de data concertului, iar pierderea suferită l-a îndurerat nespus pe Dinu. Admirabilul muzician a fost înmormântat în cimitirul Père Lachaise chiar în ziua destinată recitalului. Acesta a avut totuși loc. Profund mâhnit, Dinu a urcat pe scenă, s-a apropiat de rampă și, cu o voce blândă, aproape șoptită, a anunțat că va cânta mai întâi coralul din *Cantata 147* de Bach, *Fie ca Iisus să rămână bucuria mea*, în memoria maestrului Paul Dukas. Asistența s-a ridicat în picioare și l-a ascultat cântând, pătrunsă de o emoție de nedescris, într-o atmosferă de pioasă reculegere.

Tulburătoare coincidență, Dinu a cântat același coral de Bach atunci când, după recitalul său de la Besançon din 16 septembrie 1950, sala i-a cerut un bis. Era ultima piesă pe care o cânta în public.

Gândindu-mă că n-ar strica să aduc în viața fiilor mei și ceva care să-i mai distragă de la munca lor neîntreruptă și îndârjită, am aranjat ca Dinu să ia lecții de șofat pentru a putea obține permisul de conducere auto, lucru care s-a și întâmplat într-o frumoasă dimineață de primăvară. Nu pot uita cât de bucuros a fost Dinu atunci !

UN TÂNĂR MAESTRU

Vara era pe sfârșite. Se apropia momentul întoarcerii la București. Pentru 9 septembrie (Sfânta Ana), aniversarea zilei mele onomastice, Dinu organiza întotdeauna o sărbătorire fastuoasă; aceasta începea dimineața, cu un cântec compus în întregime – muzică și text – de el însuși, pe care veneau să mi-l cânte prieteni și slujitori de-ai noștri, după ce își repetaseră pe ascuns rolurile.

La București aveam de făcut pregătirile pentru plecarea la Paris, iar Dinu urma să dea o serie de concerte sub bagheta lui George Georgescu. Printre piesele interpretate cu acest prilej se numărau *Concertul în re minor* de Mozart, ale cărui cadențe erau scrise de el, și *Capriccio* de Stravinski.

După multe ezitări și nu fără regret, l-am lăsat pe Dinu să plece cu „Orchestra filarmonică” din București, dirijată de George Georgescu, într-un turneu în Ungaria, Austria și Cehoslovacia. Dinu a cântat peste tot, cu un mare succes, propria lui compoziție, *Concertino în stil clasic*.

Întors la București, a fost invitat să facă parte din juriul pentru „Premiul de compoziție George Enescu”. Apoi, în noiembrie 1936, a cântat, la Ateneul Român, sonate de Beethoven cu George Enescu la vioară. Un adevărat triumf! Pe mine mă nemulțumea însă că nu se cruța deloc. Aș fi vrut să duc la Paris un Dinu Lipatti odihnit, în plinătatea forțelor sale. În sfârșit, a sosit și ziua întoarcerii în Franța. Ne-am văzut din nou în strada Saint-Romain, numărul 9, după o călătorie fără probleme, obositoare pentru mine, dar fără nicio consecință supărătoare pentru fiii mei, care își petrecuseră timpul sporovăind în compartimentul lor. Lui Dinu îi plăcea enorm să meargă cu trenul. Obișnuia să spună că, dacă n-ar fi fost pianist, ar fi vrut să fie șef de gară. I se părea nemaipomenit de interesant și de frumos să vadă trenurile sosind și plecând!

1937. Anul în care împlinea douăzeci de ani.

Critica – Bernard Schulé, de exemplu – elogia „tehnica lui transcendentă aflată în slujba unui magnific temperament muzical”. „*Allegro-ul con brio* din sonata *Aurora* de Beethoven a fost prins de Lipatti într-o mișcare plină de nerv, distingându-se printr-un pitoresc rînd pe rînd blînd și agresiv, printr-un soi de magie izvorâtă dintr-o inteligență muzicală excepțională. În *adagio molto* au putut fi percepute toate vibrațiile gândirii beethoveniene. Iar *allegreto moderato* a fost la fel de fermecător prin intensitatea ritmului, prin precizia acelor *staccati* descendente, prin *trilurile* triumfătoare și prin nenumărate alte minunății...”.

Dinu a cântat și în iunie 1939, la deschiderea cursului de interpretare al lui Alfred Cortot. Sala „Școlii normale de muzică” era arhiplină. Dinu a avut întotdeauna o predilecție pentru această sală a cărei acustică era perfectă și unde acum cânta pentru ultima oară. Când a terminat, Cortot s-a adresat publicului, cu vocea sa calmă și hotărâtă:

– Doamnelor, domnilor, aveți ceva de spus? Eu nu. A fost perfect.

Cortot i-a strâns mâna discipolului său, iar sala i-a ovaționat îndelung.

Se apropia vacanța, iar Dinu urma să se întoarcă în țară. Știind asta, prințesa de Polignac a dat o recepție în saloanele sale de pe bulevardul Henri Martin, angajând în acest scop „Orchestra Societății pentru concerte a Conservatorului”, dirijată de Charles Münch, maestrul atât de îndrăgit de Dinu. În program figurau doar Lipatti pianistul și Lipatti compozitorul. Erau de față cei mai renumiți critici muzicali ai vremii. Invitații se remarcău prin eleganța lor rafinată, iar prințesa le făcea tuturor o primire încântătoare. Oare ce presimțire o îndemnase să organizeze această serată care, cum am înțeles mai târziu, era una de rămas-bun? Căci după ce a început războiul, prințesa s-a refugiat în Anglia unde a și murit.

Am părăsit Parisul cu inima grea. Despărțirea asta mă durea. Când Dinu a venit să mă ia fiindcă ne aștepta taxiul, m-a găsit plângând, rezemată de ușa apartamentului. Până la urmă am încuiat și am coborât. Dinu, foarte marcat și el de situație, mi-a mărturisit pe drum că avea și el, ca și mine, sentimentul că pagina fericită a vieții noastre fusese definitiv întoarsă.

dinaintea cailor: „Dacă-i pe-așa, va trebui să treceți peste mine”. Dinu s-a înduplecat și a renunțat, dar numai când i-am promis că va mâna și el caii după prima probă. Au pornit la drum, bucuroși și mulțumiți. Nici nu ieșiseră bine din parc, când am auzit țipete. Valentin striga după administrator. Am alergat toți într-acolo. Unul dintre cai se cabrase și soțul meu avea două degete de la mâna stângă rupte. Învingându-și durerea, care era atât de mare că-i dăduseră lacrimile, m-a îmbrățișat și mi-a spus:

– Mamă dragă și bună! Presimțeau, așadar, că se va întâmpla ceva rău? Și dacă s-ar fi rănit Dinu? Eu nu mai am cine știe ce de trăit, dar el, cu cariera lui de pianist! O, Doamne, m-aș fi omorât pe loc!

De fapt, scumpul meu soț nu și-a mai putut folosi niciodată mâna ca lumea și a trebuit să renunțe la vioară. Mâhnirea i-a întunecat tot restul vieții. Iar accidentul acesta ni s-a părut a fi un semn rău pentru vacanța noastră.

Într-adevăr, veștile din Franța erau proaste, se vorbea din nou despre eventualitatea unui război. Cum să ne treacă prin cap că acesta era iminent? Dar războiul a izbucnit curând, la întâi septembrie. Viitorul se anunța sumbru pentru prietenii mei parizieni, pentru copiii mei. Am plecat la București. Speriată, nu mă mai dezlipeam de aparatul de radio până târziu în noapte. Ce-o să se aleagă de noi? Valentin, nefericit că visul de a deveni actor i se spulberase, avea să urmeze literele, să-și ia licența „magna cum laudae” și să fie numit, la vârsta de douăzeci și patru de ani, conferențiar la Facultatea de Litere. Dar Dinu? Lui ce-i rezerva viitorul?

Dinu la 19 ani.

**Profesorul Valentin Lipatti, fratele lui Dinu,
conferențiind despre Montesquieu à Bucarest.**

DESTINUL ARE ULTIMUL CUVÂNT

Întoarcerea în Franța devenise imposibilă. Lui Dinu nu-i venea să creadă că soarta îl lovise atât de crunt. Nu-i mai rămânea decât să aștepte vremuri mai bune. Iar până atunci dădea, ca solist, concerte cu orchestra din București, susținea un recital și participa la seri de sonate împreună cu George Enescu.

El avea douăzeci și doi de ani, Valentin șaisprezece.

Într-una din zile, un critic muzical i-a transmis lui Dinu o invitație din partea familiei prințului Cantacuzino. Madeleine Cantacuzino fusese și ea eleva Floricăi Musicescu. Dinu ezita. N-ar fi vrut, spunea el, să se „producă” în fața publicului din saloanele Bucureștiului. În cele din urmă s-a lăsat convins, a acceptat și a petrecut o primă seară, care s-a prelungit până târziu, la reședința prințului. După o săptămână, Madeleine Cantacuzino i-a făcut o nouă invitație, iar Dinu n-a refuzat-o. Așa s-a înfiripat o relație în care muzica s-a împletit cu dragostea.

Dinu și-a reamintit atunci cât de mult își dorise o casă a lui, pe care visase să o construiască la Fundățeanca. Acum o dorea și mai abitir. Madeleine îl încuraja, găsisese chiar și un arhitect. Seducătorul proiect îi aducea însă lui Dinu o mulțime de griji: voia să înalțe o vilă luxoasă, cu trei etaje, cu numeroase terase... Numai că războiul făcea ravagii în Occident, iar aici te puteai aștepta în orice clipă la un bombardament; mâna de lucru se împuținase și ea.

Astăzi mă chinuiesc remușcărilor. Ar fi trebuit să mă opun categoric la tot ceea ce îl istovea pe Dinu și îi puneă sănătatea în primejdie. Dar cum așa fi putut să-i refuz un lucru pe care și-l dorea cu atâta patimă?

În 1943, Dinu a început un turneu de concerte în Finlanda, Suedia și Danemarca. Se logodise cu Madeleine, pe care nu încetase să o iubească, și își înscriesese în program concerte pentru două pianе. Madeleine era o bună pianistă. Au plecat, așadar, împreună pe 4

septembrie. În clipa când ne-am despărțit – era pentru prima dată – și-a lăsat capul pe umărul meu și mi-a spus:

– Oare Madeleine îmi va purta noroc? Oare mai am mulți ani de trăit?

Amândurora ne dăduseră lacrimile.

Presimțea cumva că nu se va mai întoarce niciodată în țară? Că nu-și va mai vedea scumpa lui Fundățeanca, valea frumoasă care îi plăcea atât de mult, casa pe care și-o construise? De parcă ar fi fost un semn rău prevestitor, la primul zbor București-Stockolm avionul capotase; accidentul fusese cât pe ce să se transforme într-o catastrofă. Întâmplarea îl zguduise atât de tare, încât, ajuns la destinație, nu putuse susține concertul anunțat !

Turneul a continuat, totuși, de astă dată cu trenul: Suedia, Danemarca, Finlanda. La Helsinki, Dinu s-a împrietenit cu Sibelius.

Sănătatea lui șubredă, pe care oboseala o pune la grea încercare, ca și grija permanentă de a asigura, cu câștiguri modeste, traiul zilnic al propriei familii ajunseseră să-l copleșească. Madeleine l-a dus, pentru un tratament adecvat, la Geneva. Totodată, Elveția era mai prielnică și pentru cariera lui, care urma să se desfășoare aici în condiții mai convenabile. Astfel, i s-a propus să predea la Conservator și a putut să-și reia și turneele de concerte, atunci când sănătatea i-o permitea. De câte ori nu l-am ascultat la radio, din Elveția, din Olanda, din Anglia! Muzica lui părea un mesaj adresat fiecăruia dintre noi. Concertele erau tot atâtea triumfuri. Îmi amintesc de un recital prestigios dat la Londra, la Albert Hall, la sfârșitul căruia șase mii de persoane îl aplaudaseră pe pianistul român „cu degete de oțel și tușeu de catifea”.

În sfârșit, războiului i s-a pus capăt. Dinu s-a putut întoarce pentru câteva zile la Paris împreună cu Madeleine, cu care se căsătorise între timp. Când s-a văzut din nou în vechiul nostru apartament din strada Saint-Romain, numărul 9, emoția și năvala amintirilor – unele duioase, altele exaltante – au avut un efect atât de răvășitor, încât a fost doborât de febră și a trebuit să-și amâne recitalul programat. L-a dat, în cele din urmă, la sala Pleyel, și a mai dat unul la „Théâtre des

acum el zace în acest pământ genevez, în adâncul lui, acolo unde toți sunt egali prin moarte. Ba nu, nu-i așa. Dinu nu e acolo. El trăiește. Trăiește în miile de inimi recunoscătoare pentru tot ceea ce le-a dăruit, fermecându-le. Trăiește în compozițiile lui, mereu reluate. Trăiește în muzica lui. Iar prin ea, grație discurilor, mii de oameni care nu l-au cunoscut ajung să-l îndrăgească.

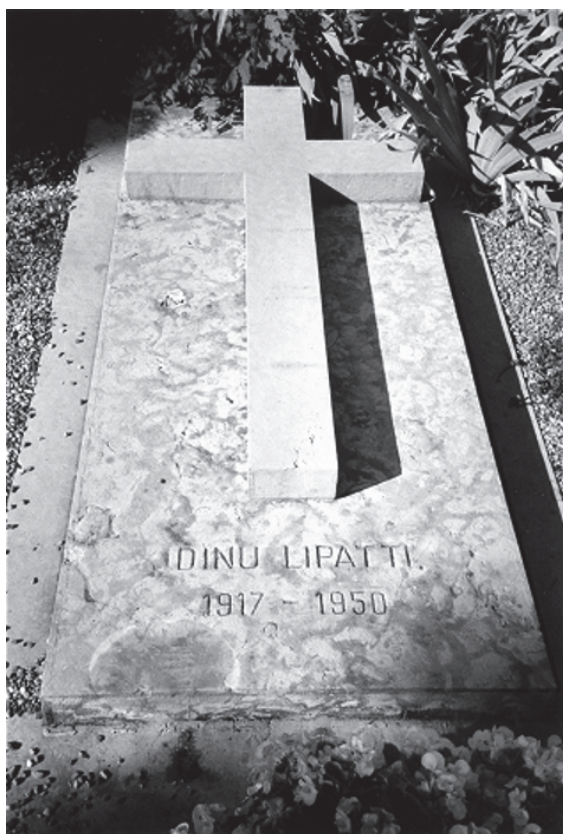
În ziua următoare m-am întors la cimitirul din Chêne-Bourg pentru ca, în singurătate, să-mi vărs toate lacrimile peste cel care fusese bucuria mea, fericirea mea, speranța mea.

Apoi am plecat din nou la drum. Nu puteam rămâne în casa unde locuisem împreună cu el. La Paris, în camera mea din hotelul Sèvres-Vaneau, m-a doborât deznădejdea. Și asta deși toți cei ce mă înconjurau erau buni și afectuoși cu mine. Din toate părțile soseau scrisori și telegrame. Telegrama lui Valentin m-a răscolit profund: „Ți-ai pierdut brațul drept, dar ți-a rămas stângul. E al meu; sprijină-te pe el și continuă să trăiești”. Cuvintele de îmbărbătare ale lui Valentin m-au ajutat, într-adevăr, să rezist ispitei de a isprăvi cu toate, de a-mi pune capăt zilelor. Cu ochii aburiți de lacrimi, citeam elogiile funebre din ziare. Nume mari ale muzicii dădeau glas durerii lor. Cele mai multe dintre texte au fost reproduse în *Hommage à Dinu Lipatti*, cartea publicată de Madeleine, soția sa.

În tot acest timp, un gând nu-mi dădea pace: cum să fac ca fragilul trup al fiului meu să fie cruțat de atingerea celor pe care Baudelaire îi numea „acești viermi negri, tovarăși fără ochi și fără urechi”. Protecția i-o putea asigura doar un cavou. Demersurile pe care le-am întreprins în acest scop au dat rezultate: primarul din Chêne-Bourg mi-a înțeles dorința și a autorizat mutarea rămășițelor pământești ale lui Dinu în cavoul construit de Louis Bianchi, un mare arhitect și un prieten de nădejde, mutare realizată la data de 12 noiembrie 1951. În ziua aceea, doar eu și doctorul Dubois-Ferrière veniserăm la cimitir. La opt dimineața, trupul neînsuflețit a fost așezat într-un sicriu de plumb. După ce s-a terminat totul, mi-am sprijinit fruntea de sicriu în dreptul frunții fiului meu și am murmurat: „Rămas-bun, adoratul meu Dinu, atât de scump inimii mele. Ai așteptat șapte ani ca să-ți mai fac o dată patul, ca atunci când erai copil. Rămas-bun, astăzi pun cruce și fericirii mele pe acest pământ”.

Madeleine Lipatti, soția Dinu.

**Mormântul lui Dinu,
din Chêne-Bourg (Geneva – Elveția).**

Obosită și sătulă de atâtea călătorii, am decis să mă stabilesc definitiv în Chêne-Bourg, acolo unde Dinu își doarme somnul de veci.

Amintirea lui e prezentă aici până și în numele cartierului în care locuiesc acum: Parcul Dinu Lipatti. În 1950, consilierul de stat Emile Dupont a proiectat construirea unor locuințe ieftine; proiectul a fost aprobat, astfel încât în 1955 o sută de apartamente erau deja disponibile, lor adăugându-li-se și altele ceva mai târziu, în 1957-58. Pe terenul unde se înălțase vila lui Dinu, înconjurată de superbii copaci la care el ținea atât de mult, iscusitul arhitect Louis Bianchi a ridicat, în colaborare cu domnul Desjacques, un frumos ansamblu imobiliar locuit în prezent de 220 de familii. Și tot Louis Bianchi, arhitectul renumit nu numai pentru pricepera sa, ci și pentru extrema sa bunăvoință, a propus Consiliului de Stat ca acest cartier să se numească Dinu Lipatti. Îi voi fi veșnic recunoscătoare acestui adevărat prieten al nostru pentru neasemuitul omagiu adus scumpului meu fiu.

La 28 noiembrie 1959, Conservatorul din Geneva inaugura placa de bronz oferită de „Institutul pentru relații culturale” al Republicii Populare Române, pe care fusese gravată următoarea inscripție:

Dinu Lipatti

1917-1950

Compozitor și pianist român

Profesor la Conservatorul din Geneva

între 1944 și 1949

Ambasadorul României la Berna, Grigore Geamănu, a vorbit cu multă însuflețire despre compatriotul său Dinu Lipatti, personalitate ce face cinste patriei sale.

Doi elevi eminenți ai lui Dinu – Fernande Kaeser și Béla Síki – au dat un concert în memoria acestuia, în marea sală de concerte a Conservatorului din Geneva. La concert a asistat un mare număr de iubitori ai muzicii. Alfred Cortot venise special de la Lausanne pentru

prieteni săi, fie ei apropiați sau îndepărtați, au strâns rândurile și au încercat să-l salveze pe inegalabilul artist apelând la cele mai moderne remedii.

Vara lui 1950 a adus o aparentă revigorare, ceea ce i-a îngăduit lui Lipatti să continue seria de înregistrări începute în anii precedenți. El lăsa astfel posterității cele mai frumoase interpretări ale sale din Bach, Mozart, Chopin.

În 2 decembrie, însă, Providența a marcat, printr-un ultim acord, sfârșitul acestei admirabile existențe. Au trecut zece ani de atunci, zece ani care pot părea lungi într-o epocă aflată zilnic în căutare de lucruri noi, zece ani în care modelele de avion s-au învechit, iar tehnicile de înregistrare au fost depășite.

Și totuși, ca printr-o minune, arta lui Dinu Lipatti nu și-a pierdut nimic din strălucirea inițială. S-a răspândit tot mai mult și a fost tot mai iubită, mai ales în țările care nu l-au cunoscut pe excepționalul pianist decât prin intermediul discurilor sale. Melomani de pretutindeni, care nu au avut privilegiul de a-l întâlni cât a fost în viață, îl venerează astăzi ascultându-i înregistrările.

Ca și cum ar fi vrut să încununeze această neîntreruptă admirație, Casa de discuri „Columbia” ne-a făcut de curând, în amintirea datei de 2 decembrie, un cadou emoționant: „*Concertul în do major* de Mozart, cu orchestra dirijată de Herbert von Karajan și avându-l ca solist pe Dinu Lipatti. Înregistrarea a fost făcută în timpul unui concert înscris în programul Festivalului de la Lucerna din 1950, iar astăzi ea este imprimată și pe disc. Acest mesaj postum îi va consola pe toți cei care continuă să îl plângă pe Dinu Lipatti și va cuceri noi admiratori ai artei sale exemplare”.

Roger Didier scria în 1960:

„În 1937, în cadrul „Expoziției de artă și tehnică”, George Enescu a dat la „Théâtre des Champs-Élysée” două concerte consacrate muzicii românești. Am avut privilegiul să asist la ambele; s-au bucurat de un succes enorm. Am trimis unui cotidian din București o relatare a evenimentului și, spre surprinderea mea, peste câteva zile am primit de

tăiată, răscolit în toată ființa mea, înfiorat de o rară emoție intelectuală și umană. Se petrecea, parcă, un miracol, căci niciodată nu fusese mai deplină comuniunea sufletelor celor doi dispăruți. Mai contează oare că timpul nu stă în loc, că trece cu repeziciune, dacă geniile le lasă celor ce se nasc și mor după ele pecetea lor de neșters și opera lor nepieritoare? Chopin a murit în secolul al nouăsprezecelea, dar compozițiile lui supraviețuiesc și sfidează anii.

Dinu Lipatti ne-a părăsit în 1950, când tehnica imprimării discurilor făcuse progrese uimitoare și când înregistrarea, depășind tatonările și stângăciile debutului, devenise demnă de toată încrederea. După o odisee care, în timpul blestematului război, l-a adus în 1943 de la București la Geneva, via Stockholm, Dinu, grav lovit de o boală care nu iartă și știindu-și sfârșitul aproape, s-a gândit că ar putea, în răgazul dintre două crize și cu o supremă încordare a voinței, să lase posterității, dincolo de compozițiile proprii și de transcrieri, un testament muzical destinat generațiilor de melomani prezente și viitoare. Astfel, el a înregistrat succesiv la Londra *Sonetto del Petrarca* de Liszt (în 1946), sonate de Scarlatti, *Nocturna în si bemol* și *Sonata în si minor* de Chopin (în 1947), concertele lui Schumann și Grieg, *Alborada del Gracioso* de Ravel, *Barcarola* de Chopin și, într-o execuție magistrală – Walter Legge dixit – *Fie ca Iisus să rămână bucuria mea* de Bach (în 1948). În 1950, în acea ultimă zvâcnire a vieții pe care medicii o numesc «partea cea mai blândă a morții» și dând dovadă de un curaj sublim, Lipatti a înregistrat la Geneva Bach, Chopin, Mozart, *Sonata nr.3 în re major* de Enescu. A mai înregistrat și *Improvizațiile* lui Schubert în timpul Festivalului de la Besançon, la care a ținut să participe în ciuda stării de extremă slăbiciune în care se afla, dublată însă de o extremă sensibilitate.

Walter Legge a venit de la Londra special pentru aceste înregistrări «ante mortem», unice în istoria muzicii. Să-i dăm cuvântul: «Înregistrarea *Valsurilor* lui Chopin a cerut aproape nouă zile, în care lucram între trei și șapte ore pe zi. Lipatti fusese uimit să constate că, spre deosebire de *Studii* sau de cele 24 de *Preludii*, *Valsurile* nu aveau în comun decât ritmul și titlul. Să diferențieze aceste opere aparținând unor perioade diferite, să evite intervenția unei game personale de nuanțe, aceasta a fost preocuparea lui constantă atunci când le pregătea și le înregistra.

La rândul său, *Bernard Gavoty (Clarendon)* scria:

„Cei ce l-au cunoscut, l-au iubit, l-au aplaudat pe minunatul pianist care a fost Dinu Lipatti au avut, în fața dispariției sale premature, același reflex: și-au deschis discoteca și au găsit acolo mult mai mult decât o relicvă: au găsit un mesaj.

Un mesaj prea scurt, desigur, dar semnificativ. Firește, ei și-ar fi dorit ca discurilor să li se fi încredințat mai multe mărturisiri, ar fi vrut să știe cum concepea Lipatti sonata lui Liszt sau marile sonate ale lui Beethoven, aceste catedrale, adesea obscure, pe care spiritul lui limpede le-ar fi iluminat fără să le modifice proporțiile supraomenești și fără să le distrugă poezia sălbatică.

Un tușeu de o asemenea calitate se potrivea de minune cu subtilitățile debussyste. Îmi amintesc o interpretare incomparabilă a *Suitei pentru pian*. Claritatea atingea aici limitele transparenței, iar volubilitatea nu se confunda nicicum cu banala viteză. Părea că Lipatti reinventase această muzică dictată de «vântul care adie...» Și câte alte bijuterii muzicale am mai putea evoca! Bunăoară, *Concertul* lui Grieg, desconsiderat astăzi, dar care ne încântase atâtea «frumoase duminici» la rând! Acest text nostalgic, seducător – deși cam prea vag – căpăta sub mâna lui Lipatti o grație emoționantă, o febrilitate romantică, o alură irezistibilă care te făceau să exclami, mai ales în privința primei lui părți: «E la fel de frumos ca Schumann!».

Aducând în prim plan opere situate valoric într-un plan secundar, Lipatti s-a amuzat, nu fără o oarecare maliție, să ne zugrăvească portretul unui Schumann mai ferm, mai puțin frământat, dar poate că și mai puțin atrăgător decât era pictat de obicei. Atât de mare este prestigiul unui interpret de excepție, încât el poate distribui după bunul lui plac luminile și umbrele, poate inversa chiar și ordinea valorilor.

Lipatti și-a lăsat inconfundabila lui amprentă pe valsurile lui Brahms, pe *Alborada del Gracioso* a lui Ravel, pe un *Coral* și o *Partită* de Bach, pe o sonată de Scarlatti și pe multe ale opere.

Portretul pe care i-l schițează lui Chopin l-ar fi încântat cu siguranță pe acesta. Lipatti știa să facă să vibreze coarda sensibilă

DUPĂ ȘAISPREZECE ANI

În țara lui, Dinu continuă să trăiască. La fiecare aniversare, e comemorat prin conferințe emoționante și prin audiții ale înregistrărilor muzicii pe care a cântat-o pentru toți cei ce l-au înțeles și l-au iubit. Numele lui i-a fost dat unei clase de muzică a Conservatorului din București, unei orchestre și unei străzi a capitalei țării. Un bust de bronz realizat de marele sculptor român Ion Irimescu și un altul semnat de nu mai puțin renumitul Gheorghe Anghel păstrează vie imaginea chipului său. S-au scris, de asemenea, câteva biografii interesante.

După doisprezece ani de tristă despărțire, mi-am putut revedea fiul Valentin cu prilejul „Întâlnirilor internaționale” de la Geneva, grație amabilității domnului Fernand Muller.

N-aș fi crezut niciodată că mai există ceva care să mă bucure după durerea pricinuită de pierderea scumpului meu Dinu.

De fiecare dată când Valentin vine să mă vadă la Chêne-Bourg, ne amintim de zilele fericite petrecute la Paris, între 1934 și 1939, împreună cu Dinu. *A fost cea mai fericită perioadă din viața mea!*

Acum, când termin de scris aceste rânduri, sunt singură la Chêne. S-a înserat, s-a pornit vântul și odată cu el s-au trezit toate amintirile mele care mă dor, dar mă țin în viață.

Seara vieții mele are gustul amar al nostalgiei.

*Anna Lipatti
1 august 1966*

Notă editorială

În ceea ce privește fotografiile din prezentul volum, am păstrat păstrat fotografiile reproduse în ediția din 1967, excepție făcând foarte puține imagini pe care le-am înlocuit cu aceeași imagine din alta sursă, pentru o calitate mai bună. Am operat, de asemenea, câteva corecturi tacite cu privire la mici inadvertențe din conținutul volumului.

Am decis să nu includem în ediția de față discografia și lista operelor lui Dinu Lipatti care se pot regăsi în prima ediție, întrucât sunt inexacte și incomplete fiind întocmite cu 50 de ani în urmă. Se impuneau corecturi ulterioare care să actualizeze aceste date în raport cu informațiile deținute astăzi.

Pentru detalii actualizate și complete despre biografia lui Dinu Lipatti, recomandăm volumul *Dinu Lipatti*, scris de Grigore Bărgăuanu și Dragoș Tănăsescu, publicat la Editura Muzicală Grafoart, București, 2017.